

DESPRE UN NOU TEZAU MONETAR DIN PRIMA PARTE A SECOLULUI III P. CHR. DESCOPERIT LA TOMIS

Gabriel TALMAȚCHI,
Cătălin NOPCEA

Spre sfârșitul anului 2005 pe bulevardul Tomis nr. 15, la o adâncime de aproximativ 2 metri, a fost descoperit, cu prilejul unor lucrări de modernizare și reabilitare a rețelei de canalizare¹, un depozit monetar compus din 14 monede de bronz coloniale emise de Tomis (13 ex.) și Marcianopolis (1 ex.). Contextul arheologic pare irelevant, deși din același perimetru au mai fost recuperate diverse fragmente ceramice care se datează, în majoritate, în epoca romană timpurie. Se pare că cele 14 exemplare erau lipite între ele, sub forma unui bloc monetar. La momentul descoperirii au putut fi identificate numeroase urme de țesătură pe cel puțin două dintre monede².

Conform catalogului de mai jos, depozitul este constituit din emisiuni de la Macrinus (Marcianopolis, 1 ex.; 7,15 % din total), Pertinax (1 ex.; 7,15 %), Iulia Domna (1 ex.; 7,15 %), Caracalla Augustus (3 ex.; 21,42 %), Geta Augustus (1 ex.; 7,15 %), Elagabalus (1 ex.; 7,15 %) și Severus Alexander (6 ex.; 42,85 %). Întreg lotul este păstrat în colecția numismatică a MINA Constanța la nr. de inventar 78.427-78.440.

*

CATALOG

MARCIANOPOLIS

MACRINUS

1. Tetrassarion; AE; 1 h; 8,83 g; 26 mm.

Av. **AVT K OIIEAAIOC.CEVH MAKPHINOC**; bust laureat, cuirasat, spre dreapta.

¹ Supravegherea arheologică s-a făcut asupra unui obiectiv ce a urmat traseul unei foste investiții realizată încă din anul 1907.

² Lucrările de specialitate, executate de personalul laboratorului MINA Constanța, au permis desprinderea și curățarea fiecărei monede în parte.

Rv. ... **ONTIANOV M ... ΟΠΟΛΕΙ // ΤΩΝ**; vultur din față, cu capul întors spre dreapta, ținând cunună în cioc.

Inedit?.

Nr. inv. MINAC 78.427.

TOMIS

PERTINAX

2. Tetrassarion; OR; 7 h; 8,04 g; 27,5 x 29,5 mm.

Av. **AVT – Κ Π ...** ; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. **MHT – ΡΟΠ ΠΟΝΤΟΒ – ΤΟΜΕΩC / Δ** în câmp;

Ruzicka 1917, p. 161, nr. 2733.

Nr. inv. MINAC 78.428.

IULIA DOMNA

3. Triassarion; OR; 1 h; 7,50 g; 24 x 24,5 mm.

Av. **ΙΟΥΛΙΑ ΔΟΜΝΑ CΕ**; bust spre dreapta.

Rv. **MHTP ΠΟ – Ν ΤΟΜΕΩC / Γ** în câmp-stânga; Nike cu cunună și trofeu, stând pe un glob, spre stânga.

Ruzicka 1917, p. 164, nr. 2812 a.

Nr. inv. MINAC 78.429.

CARACALLA AUGUSTUS

4. Tetrassarion; OR; 7 h; 9,38 g; 25,3 x 25,5 mm.

Av. **AVT K M AVP – ANTΩΝΙΝΟC**; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. **MHTPOΠ ΠΟΝ – ΤΟΒ ΤΟΜΕC // ΩC / Δ** în câmp-stânga; Dionysos cu ciorchine și thyrsos, spre stânga.

Regling 1910, p. 743, nr. 2864.

Nr. inv. MINAC 78.430.

5. Tetrassarion; OR; 7 h; 9,39 g; 26 mm.

Av. **AV K M AVP – ANTΩΝΙΝΟC**; cap radiat spre dreapta.

Rv. **MHTPOΠ ΠΟΝ – ΤΟΒ ΤΟΜΕΩC / Δ** în câmp-stânga; Hygeia spre dreapta, hrănind șarpele cu patera.

Regling 1910, p. 744, nr. 2869.

Nr. inv. MINAC 78.431.

6. Tetrassarion; OR; 7 h; 8,40 g; 26 mm.

Av. **AV K M AVPH – ANTΩΝΙΝΟ – C**; cap laureat spre dreapta.

Rv. **ΤΟΜΕΩC ΜΗ** (în ligatură **MH**) – ... / Δ în câmp-stânga; Caracalla spre stânga, cu Nike în mâna dreaptă și sceptru în stânga.

Regling 1910, p. 750, nr. 2900.

Nr. inv. MINAC 78.432.

GETA AUGUSTUS

7. Tetrassarion; OR; 12 h; 8,29 g; 26 x 27,5 mm.

Av. **AVT K Π CΕΠ – ΓΕΤΑC AV**; bust laureat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. **ΜΗΤΡΟΠ ΠΟ – ΝΤΟV ΤΟΜΕΩC** // ... ; Tyche, cu kalathos, cârmă și cornul abundenței, spre stânga.
Regling 1910, p. 784, nr. 3040.
Nr. inv. MINAC 78.433.

ELAGABALUS

8. Tetrassarion; OR; 7 h; 8,91 g; 26,5 mm.
Av. **Μ AVPH ANTΩ – ...** ...; bust radiat, drapat, cuirasat, spre dreapta.
Rv. **... ΟΠΟΛ ΠΟΝΤΟV ΤΟΜΕ ... / Δ** în câmp-dreapta; Heracles spre stânga, cu capul întors spre dreapta, ținând măciuca în mâna dreaptă și blana leului în stânga.
Preda 1968, p. 230, nr. 39.
Nr. inv. MINAC 78.434.

SEVERUS ALEXANDER

9. Tetrassarion; OR; 12 h; 9,12 g; 25 x 25,5 mm.
Av. **AVT K M AVP CE ...** ; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.
Rv. **ΜΗΤΡΟΠ ΠΟΝΤ – ΟV ΤΟΜΕΩC** (în ligatură **ME**) / **Δ** în câmp-dreapta; Hera, cu pateră și sceptru, lângă altar, spre stânga.
Regling 1910, p. 815, nr. 3156.
Nr. inv. MINAC 78.435.
10. Tetrassarion; OR; 12 h; 12,72 g; 26 x 28 mm.
Av. **AVT K M AVP CEV – ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC**; cap laureat spre dreapta.
Rv. **ΜΗΤΡΟΠ ΠΟΝΤΟV (...)ΩC / Δ** în câmp-dreapta; Apollo, cu pateră și ramură, lângă altar, spre stânga.
Regling 1910, p. 816, nr. 3166.
Nr. inv. MINAC 78.436.
11. Tetrassarion; OR; 6 h; 9,57 g; 24,5 x 25,5 mm.
Av. **AVT K M AVP CEV – ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC**; bust laureat, cuirasat, spre dreapta.
Rv. **ΜΗΤΡΟ ΠΟΝΤΟV ΤΟ ... / Δ** în câmp-stânga; Nemesis-Aequitas, cu balanță și vergea, spre stânga; jos, în stânga, roată.
Regling 1910, p. 825, nr. 3217.
Nr. inv. MINAC 78.437.
12. Tetrassarion; OR; 7 h; 9,70 g; 23 x 23,5 mm.
Av. **AV · K · ΜΑΡ AVPH · CEV – ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC**; bust laureat, drapat, spre dreapta.
Rv. **ΜΗΤΡ – ΟΠΟ – ΝΤΟV ΤΟΜΕ // ΩC / Δ** în câmp-stânga; Concordia, cu pateră și cornul abundenței, spre stânga.
Regling 1910, p. 828, nr. 3240.
Nr. inv. MINAC 78.438.
13. Tetrassarion; OR; 6 h; 10,36 g; 25,5 mm.
Av. **(AVT K) M AVP CEV ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC**; bust laureat, drapat, spre dreapta.
Rv. **ΜΗ / ΤΡΟ ΠΟ / ΝΤΟV Τ / ΟΜΕΩC / Δ** ; legenda în cunună.
Regling 1910, p. 837, nr. 3281.

Nr. inv. MINAC 78.439.

14. Tetrassarion; OR; 12 h; 8,76 g; 25 x 25,5 mm.

Av. **AVT K M AVP CEVH A ...** ; cap laureat spre dreapta.

Rv. **MHT / PO IIION / TOV TO / ME - ΩC / Δ**; legenda în cunună.

Regling 1910, p. 839, nr. 3283.

Nr. inv. MINAC 78.440.

*

Depozitul de față, ce pare a fi recuperat în totalitate, conține piese monetare realizate în bronz și orichalcum, care se prezintă într-o stare de conservare satisfăcătoare. Am putea lega această stare de conservare cvasi-slabă fie de folosirea îndelungată a ștanțelor, fie de circulația îndelungată a monedelor tomitane, fapt deja semnalat, în general, în bibliografia de specialitate³. De asemenea, el este compus din monede de nominal relativ mare, bătute în prima parte a secolului III p. Chr. la Tomis și la Marcianopolis. Proporțional, 13 monede sunt emise de Tomis (92,85 %) și o monedă de Marcianopolis (7,15 %). Asocierea pieselor emise de Tomis cu cele emise de alte colonii a mai fost constată, spre exemplu, în tezaurul de la Mangalia (descoperit în anul 1960 într-o locuință incendiată, în ruinele cartierului de vest al anticului Callatis, și compus din 2.175 de monede de argint romane/denari și antoninieni și aproximativ 7.000 de monede coloniale, ultimele emise la Calllatis, Tomis, Histria, Odessos, Marcianopolis, Nicopolis, Adrianopolis, Anchialos, Dionysopolis, Mesembria, Pautalia, Byzantion, Augusta Traiana și Nicea⁴); dar ele pot apărea și singure, situație întâlnită în tezaurul de la Constanța, punctul „cartier Palas” (24 exemplare)⁵.

Sunt prezente unități din categoriile de trei (7,15 %) și patru *assaria* (92,85 %). Greutatea monedei de *triassaria* este de 7,50 g, iar a celor de *tetrassaria* variază între 8,04 și 12,72 g. Media pieselor din a doua grupă este de 9,34 g. Pentru epoca lui Severus Alexander este cunoscută apetența monetăriei locale tomitane de a emite piese din categoria *tetrassariei*, asigurându-se un bagaj monetar abundent de acest gen, implicit circulația lui, chiar până la Filip Arabul; situația este diametral opusă la Callatis⁶. Toate piesele emise de Tomis, din acest depozit, au o greutate minimă de 7,50 g și una maximă de 12,72 g, iar cea medie este de 9,23 g. Depozitul, în întregul său, are o medie a greutății de 9,21 g.

Se remarcă piesa din Marcianopolis, emisă pentru Macrinus, ce pare a fi inedită, nefiind identificată în cataloagele de referință și nici în alte materiale (cataloage de vânzări etc.). În cadrul descoperirilor izolate din Dobrogea sunt prezente piese emise pentru Commodus, Septimius Severus, Septimius Severus și Iulia Domna, Caracalla Caesar, Caracalla și Geta, Geta, Macrinus și Diadumenianus, Elagabalus, Elagabalus și Iulia Maesa, Elagabalus și Iulia Soemias, Severus Alexander, Severus Alexander și Iulia Mameea, Gordianus III, Gordianus III și Sarapis, și în sfârșit Philippus II și Sarapis⁷. La un moment dat

³ DIMA 2004, p. 35.

⁴ PREDA 1996, p. 27.

⁵ M. Dima, G. Talmațchi, *A tomitan bronze coin hoard discovered in Constanța, mss.*; nu am luat în calcul și depozitele funerare descoperite în Tomis.

⁶ DIMA 2003, p. 38.

⁷ BĂRBULESCU 2001, p. 228.

erau repertoriate 71 de monede de Marcianopolis, găsite pe întreg teritoriul dobrogean, cu trei concentrări atestate la Tropaeum Traiani, Callatis și Pecineaga⁸.

De asemenea, atragem atenția, datorită rarității sale, asupra descoperirii unei emisiuni tomitane bătută pentru Pertinax, un *tetrassarion*. Din informațiile existente, centrul de la Tomis pare a fi fost unicul emitent de monedă greco-colonială, din întreaga provincie Moesia Inferior⁹, pentru împăratul Pertinax. Pentru emisiunile din cadrul familiei Severine, avem piese bătute pentru Iulia Domna, Caracalla Augustus și Geta Augustus (*tetrassarion* din anii 211-212). Aceste emisiuni aparțin unor emiteri succesive ale atelierului tomitan, respectându-se pentru fiecare împărat și familia sa un *cursus honorum*¹⁰. În cazul monedelor emise de atelier, pentru Elagabalus, este cunoscută abundența acestora, fiind de amintit cele de patru, trei și doi *assaria*. Piesa din catalog aparține grupei de mijloc, de trei *assaria*, mult mai rare ca celelalte în descoperiri¹¹. În sfârșit, subliniem numărul mare al monedelor din catalog, emise pentru Severus Alexander, raportat la totalul pieselor (6 exemplare din 14), atelierul tomitan având o emiterie semnificativă de astfel de piese sub domnia respectivului împărat. Cu monedele coloniale de la Severus Alexander se încheie și tezaurul compus din două loturi, descoperit în anii 1976 și 1977 în Constanța, pe str. Badea Cârțan, în cadrul incintei UM 01212. Acesta este un tezaur mixt, compus din 470 monede de bronz greco-coloniale (majoritatea emise de Tomis) și 10 denari romani imperiali¹². Descoperirile de monede izolate în Dobrogea, bătute pentru Severus Alexander, sunt importante, majoritare fiind cele emise în monetăriile Moesiei Inferior (19 exemplare sunt emise la Tomis). În general (nu numai piesele greco-coloniale), emisiunile împăratului sunt asemănătoare, ca număr de exemplare, celor emise pentru Elagabalus¹³. Activitatea variabilă a monetăriilor, din punct de vedere al cantității pieselor emise pentru diferiți împărați, este o realitate cunoscută, ce depinde de o multitudine de factori, nu numai de natură economică¹⁴.

Un aspect important al analizei depozitului îl reprezintă locul său de descoperire. Acesta corespunde unui punct aflat în interiorul anticului Tomis, *intra muros*, destul de aproape de perimetrul „Pieței Ovidiu”, adică în vecinătatea portului antic și oricum a nucleului important al orașului. Surse diferite, de natură istorică și arheologică, precizează că centrul colonial milesian de la Tomis pare a cunoaște, în perioada secolului II și a primei jumătăți a secolului III p. Chr., o epocă de prosperitate, atât din punct de vedere politic, cât și economico-

⁸ VERTAN 2002, p. 160; devine din ce în ce mai posibil ca lotul de monede ce a făcut parte din colecția V. Țințu, considerat ca fiind strâns din localitatea Pecineaga, să provină de fapt din Mangalia. După ce piesele din această colecție particulară au ajuns în anii '70 în colecția numismatică a MINA Constanța, în următorii aproape 40 de ani nu a mai ajuns în colecția instituției conștănțene absolut nici o piesă monetară din respectiva localitate sau din împrejurimi.

⁹ IACOB 2003¹, p. 302.

¹⁰ IACOB 2003¹, p. 303.

¹¹ IACOB 2003¹, p. 310.

¹² BĂRBULESCU, OCHEȘEANU 1990, p. 246; VERTAN 2002, p. 273, n. 11.

¹³ VERTAN 2002, p. 80, p. 164.

¹⁴ PREDA 1996, p. 28.

comercială. Sunt cunoscute măsurile adoptate în perioada de domnie a lui Severus Alexander, în ceea ce privea frontierele, sedentarizarea legiunilor, refacerea drumurilor din Moesia Inferior, creșterea rolului armatei etc¹⁵. De asemenea, de la Tomis provine o dedicație făcută de senat și popor pentru mama împăratului, Iulia Mameea, și o alta pentru guvernatorul provinciei din timpul lui Severus Alexander, Iulius Gaetulicus¹⁶. Totuși, sunt și păreri conform cărora s-ar identifica, spre sfârșitul domniei, mari probleme la granițele europene ale Imperiului Roman, pe fondul unor invazii germane la Dunărea de Jos; situația s-ar fi răsfrânt negativ asupra teritoriilor aflate în arealul respectiv, inclusiv în Moesia Inferior¹⁷.

Îngroparea sau ascunderea depozitului în timpul lui Severus Alexander sau imediat după încheierea domniei sale (este atestată circulația și rămânerea pe mai departe în tranzacții a monedelor coloniale în intervale de timp semnificativ ulterioare momentului baterii lor)¹⁸, nu știm dacă are sau nu vreo legătură cu un eveniment politico-militar zonal sau regional important. S-ar putea, deși admitem ca puțin probabil, să avem de-a face cu ascunderea unui mic depozit cu ocazia unui fapt sau eveniment mai degrabă local (cu consecințe locale semnificative, dar nemențonat în izvoarele scrise). Tot atât de posibil este ca tezaurul să provină dintr-o eventuală locuință, sau un alt complex arheologic, distrus de săpăturile cu caracter edilitar efectuate în Constanța încă de la începutul primului deceniu al secolului XX.

Încheiem aici scurtele noastre observații privind noul depozit monetar descoperit în anticul Tomis. Remarcăm apariția în ultimii ani a mai multor depozite noi compuse din monede de epocă colonială emise în centre importante de pe coasta vestică a Pontului Euxin sau de altele aflate în interiorul regiunii. În mod cert, studiul monetar al întregii perioade a secolelor II-III p. Chr. devine din ce în ce mai vast, descoperirile de depozite și tezaure oferind numeroase aspecte de interes, demne de a fi analizate atent și în corelație cu circulația monetară generală, pe baza descoperirilor izolate.

BIBLIOGRAFIE

BĂRBULESCU 2001 – M. Bărbulescu, *Viața rurală în Dobrogea romană (sec. I-III p. Chr.)*, Constanța, 2001.

BĂRBULESCU, OCHEȘEANU 1990 – M. Bărbulescu, R. Ocheșeanu, *Descoperiri monetare în așezările rurale din Dobrogea romană (14-270 d. Chr.)*, Pontica, 23 (1990), p. 225-265.

BENEA 1983 – D. Benea, *Din istoria militară a Moesiei Superior și a Daciei*, Cluj Napoca, 1983.

DIMA 2004 – M. Dima, *Un nou tezaur de la mijlocul sec. III p. Chr. descoperit în Dobrogea*, în *Simpozion de Numismatică dedicat centenarului Societății Numismatice Române*

¹⁵ VULPE, BARNEA 1968, p. 213-214, p. 217; RĂDULESCU, BITOLEANU 1998, p. 106.

¹⁶ VULPE, BARNEA 1968, p. 214-215.

¹⁷ BENEA 1983, p. 66-67; POENARU BORDEA 1998, p. 62; VERTAN 2002, p. 79-80.

¹⁸ POENARU BORDEA, OCHEȘEANU 1990, p. 278; PREDA 1996, p. 28; IACOB 2003₂, p. 113-136.

(1903-2003), Chișinău, 26-28 noiembrie 2003, *Comunicări, Studii și Note*, București, 2004, p. 35-50.

IACOB 2003₁ - M. Iacob, *Noi descoperiri de monede tomitane în Dobrogea. Atelierul monetar tomitan în epoca romană*, Peuce, 14, s. n., 1 (2003), p. 283-340.

IACOB 2003₂ - M. Iacob, *Tezaurul de monede romane târzii de la Argamum (Cap Dolojman, jud. Tulcea), în Simpozion de Numismatică. Dedicat împlinirii a 125 de ani de la proclamarea independenței României*, Chișinău, 24-26 septembrie 2002, *Studii și Note*, București, 2003, p. 113-136.

POENARU BORDEA 1998 - Gh. Poenaru Bordea, *Monede din vremea Imperiului roman din colecția școlii din cartierul Celeiu al orașului Corabia, jud. Olt*, SCN, 12 (1998), p. 41-81.

POENARU BORDEA, OCHEȘEANU 1990 - Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, *Tezaurul de monede romane târzii descoperit la Beștepe, Pontica*, 23 (1990), p. 277-314.

PREDĂ 1961 - C. Preda, *Date și concluzii preliminare asupra tezaurului descoperit la Mangalia în anul 1960*, SCIV, 12 (1968), 1, p. 241-250.

PREDĂ 1968 - C. Preda, *Monede coloniale rare și inedite - Histria, Callatis și Tomis - din tezaurul de la Mangalia*, SCN, 4 (1968), p. 223-237.

PREDĂ 1996 - C. Preda, *Noi date și considerații asupra tezaurului descoperit la Mangalia în 1960 - Lotul de monede romane imperiale*, SCN, 10 (1996), p. 27-41.

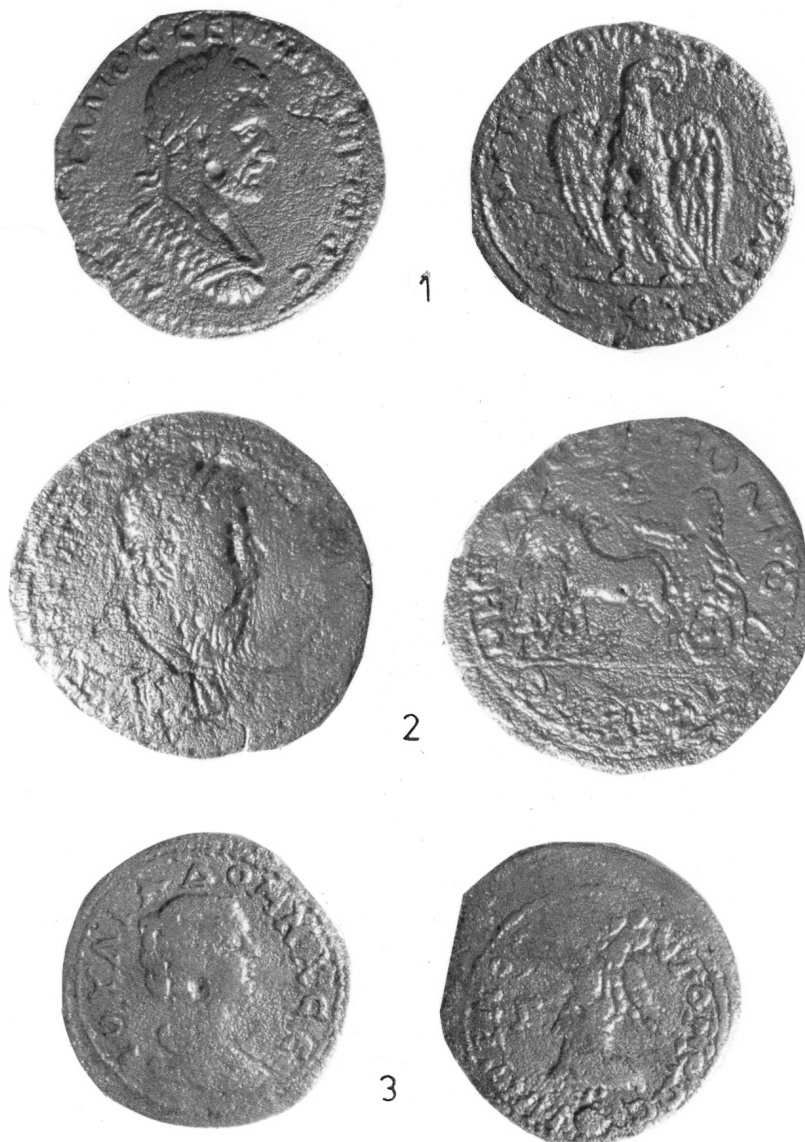
RĂDULESCU, BITOLEANU 1998 - A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Constanța, 1998.

REGLING 1910 - K. Regling, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands, Band I. Dacien und Moesien*, Berlin, 1910.

RUZICKA 1917 - L. Ruzicka, *Inedita aus Moesia Inferior, Sonderabdruck aus der Numismatischen Zeitschrift*, 50., Wien, (1917), p. 74-173.

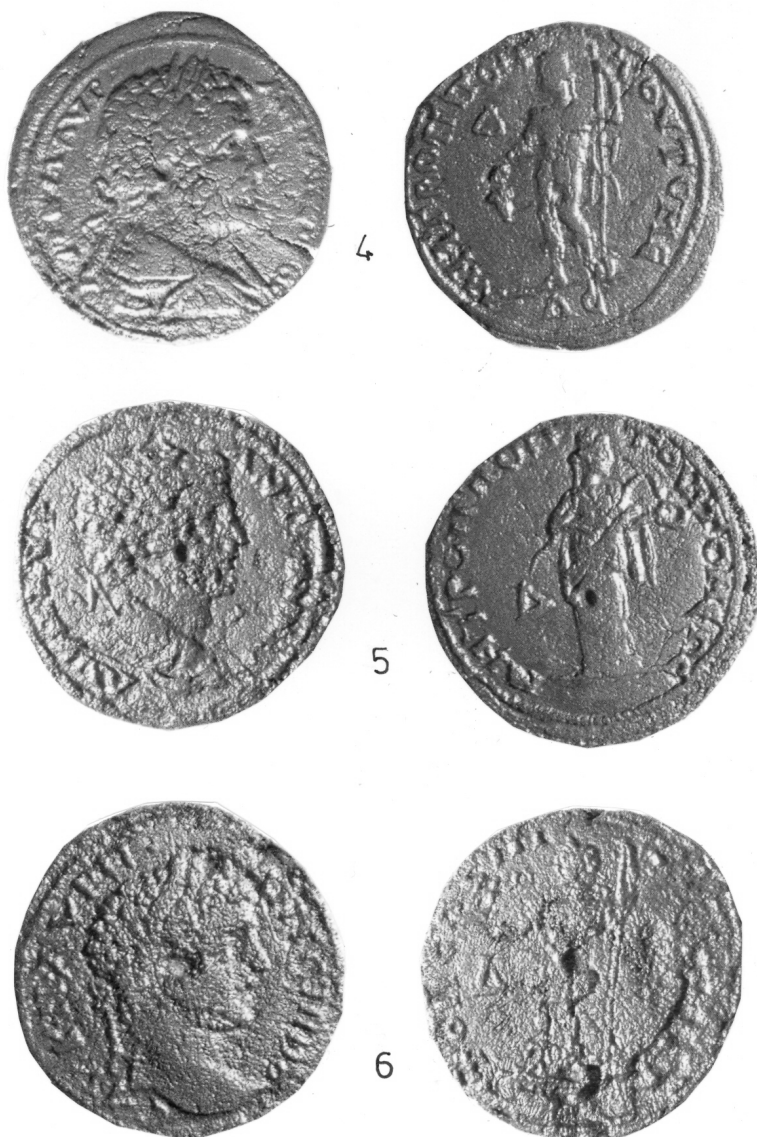
VERTAN 2002 - A. Vertan, *Circulația monetară în Dobrogea romană (secolele I-III)*, Cluj-Napoca, 2002.

VULPE, BARNEA 1968 - R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei. II, Romanii la Dunărea de Jos*, București, 1968.

scara 1,5x1

Planșa I - Monede emise la Marcianopolis pentru Macrinus și la Tomis pentru Pertinax și Iulia Domna.

scara 1,5×1

Planșa II - Monede emise la Tomis pentru Caracalla Augustus.

Planșa III - Monede emise la Tomis pentru Geta Augustus,
Elagabalus și Severus Alexander.

Planşa IV - Monede emise la Tomis pentru Severus Alexander.

13

14

scara 1,5x1

ABOUT A NEW MONETARY HOARD FROM THE FIRST PART OF THE 3RD CENTURY A.D. DISCOVERED IN TOMIS

Abstract

During the autumn-winter period of 2005, at 15, Tomis Boulevard, at a depth of about 2 metres, a monetary hoard composed of 14 colonial bronze coins issued by Tomis (13 items) and Marcianopolis (1 item) was found. From the archaeological context point of view, it seems irrelevant, although various ceramic fragments were recovered from the same perimeter, fragments that date, from the early Roman Age. It looks like the 14 items were stuck together in a monetary block because, at the moment of the discovery, numerous traces of fabric were identified on at least two of them.

According to the catalogue of the hoard, the deposit consists of emissions from Macrinus (Marcianopolis, 1 item), Pertinax (1 item), Iulia Domna (1 item), Caracalla Augustus (3 items), Geta Augustus (1 item), Elagabalus (1 item), and Severus Alexander (6 items). The hoard's discovery site is very important. This corresponds to a point located inside the ancient city of Tomis, within its walls, fairly close to the perimeter of the current "Piața Ovidiu". From other sources and historical or archaeological information, Tomis' colonial centre seems to have enjoyed, during the 2nd century and the first half of the 3rd century AD, a period of prosperity, both from a political – social point of view, and from an economic – commercial point of view.

We do not know if its burial or hiding during the reign of Severus Alexander or immediately after the end of his reign has anything to do with an important political – military event in the area or the region. Perhaps we have a hiding of a small deposit on the occasion of a local fact or event, with significant local consequences, but that was not documented over the ages, in various probative documents. It is also possible that it could come from a dwelling or any other built structure, destroyed by the public interest excavations performed by the city of Constanța since 1907, and it was lost in circumstances that we cannot yet understand.

Plates explanation

Plate I: Coins issued in Marcianopolis for Macrinus and in Tomis for Verus Pertinax and Iulia Domna.

Plate II: Coins issued in Tomis for Caracalla Augustus.

Plate III: Coins issued in Tomis for Geta Augustus, Elagabalus and Severus Alexander.

Plate IV: Coins issued in Tomis for Severus Alexander.

Plate V: Coins issued in Tomis for Severus Alexander.